

TÜRKİYE'DE PLANLAMA ÇALIŞMALARI: BİR DEĞERLENDİRME

Erhan Işıl

Bu yazıda, ülkemizin planlama çalışmalarını teknik düzeyde işlemek isterdik. Yazık ki buna olanak yok. Neden yok? Elinizdeki yazı bu olanaksızlığı hiç değilse bir ölçüde ortaya koyacaktır.

İşe başından başlayalım. Çağdaş anlamda gelişme planlaması ilk kez Japonya'da ortaya çıkmıştır, Sovyetler Birliği'nde değil. Yeri gelmişken, "gelişme" sözcüğüne bir açıklık getirelim. İlk olarak belirtmek istediğimiz nokta, "gelişme" sözcüğünün öteden beri alışmış olduğumuz "kalkınma" sözcüğü ile eşanlamlı olduğudur. Gelişme ya da kalkınma, bir ulusal toplumun sosyal ve ekonomik bakımdan topluca daha üst değerlere doğru hareketi olarak tanımlanabilir. Matematik'deki grafik tabloları gözümüzün önüne getirelim. Eğer bir ulus, grafiğin sağ-üst değerlerine doğru topluca ilerliyorsa gelişiyor demektir. Bu ilerleme de yetmez. İlerleme hızına bakılması gerekir. Çok yavaş, biraz hızlı ve hızlı gelişme olup olmadığıdır önem taşıyan nokta. Zira, pek az istisna bir yana bırakılırsa, gelişme halinde olmayan ulus yoktur. İkinci bir önemli nokta, kalkınma veya gelişmenin yalnızca iktisadi büyüme demek olmadığıdır. Biraz önce değindiğimiz gibi, önemli olan sosyal gelişmedir. Az gelişmiş bir ulusal toplum, eğer daha iyi besleniyor, barınıyor, giyiniyor, eğitim-öğretim görüyor, kültürünü zenginleştiriyor ve özetle Ulu Atatürk'ün bize hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine yaklaşıyorsa, gerçekten gelişiyor demektir. Bir ülkede iktisadi büyümenin olması, zorunlu olarak gelişmenin varlığı demek değildir. Petrol zenginleri başta olmak üzere nice ülkede iktisadi büyüme yaşanmıştır; fakat toplumun, bireylerin gelişmesi çok gerilerde kalmıştır. Oysa, gerçek gelişme, toplumun ve onun bireylerinin gelişmesidir. İktisadi büyüme bunun temel aracıdır, amacı değil. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de iktisadi büyüme, gelişme (development) ile aynı anlama almıyor. Bu hiç doğru değil. Doğaldır ki iktisadi büyüme, sosyal gelişmeyi büyük ölçüde destekleyecektir. Bu destekleme, sifıra yakın düzeyde olabileceği gibi,

çok daha güçlü düzeylere çıkabilir. Siyasetin ve onun teknik aracı olan planlamanın ağırlığı buradadır. Yüzde beş, yedi, sekiz iktisadi büyüme olmuş, fakat ulusal toplum eğitim, sağlık, konut, yaratıcılık, çağa yaklaşma, kültür, uygarlık ve benzeri alanlarda kaplumbağa hızı ile ilerlemiş, neye yarar? İktisadi büyüme, ulusal düzeyde de, uluslararası düzeyde de insan içindir. Bu gerçek bir türlü anlaşılamiyor. Amaç unutuluyor, hep araç üzerinde duruluyor.

İktisadi büyüme olgusunu böylece gelişme veya kalkınma terimlerinin bir bölümü olarak belirledikten sonra, niçin gelişme sözcüğünü yeğlediğimize gelelim. Kalkınma, kalkmak ve yukarı doğru devinmek eylemleri ile ilişkilidir. Gelişme ise, sosyal ilerlemeyi de, iktisadi büyümeyi de içeren geniş kapsamlı bir sözcüktür. O yüzden "kalkınma" yerine "gelişme" sözcüğünü yeğlemek teyim.

Konumuz Türkiye'de planlama çalışmaları olduğu için, 1930'lu yılların başında ele alınan Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nı başlangıç olarak kabul ediyoruz. Bu planda, sosyal planlama yoktu, sanayi dışındaki diğer ekonomik kesimlere de yer verilmemişti. Adı üstünde, sanayileşme konusunda 1934-1939 dönemi için yapılmış bir planlama idi. Plan, okuryazarlık oranının % 10'u geçmediği o zamanda çok başarılı oldu. Yurdun çeşitli yerlerinde 104 fabrika kuruldu ve üretime geçti. Plan icra edilirken, onun yanı sıra İkinci Sanayileşme Planı hazırlandı; fakat 1939 yılında 2. Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine hazırlanan plan uygulanamadı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, iktidar partisi olan C.H.P.'de planlama ihtiyacı üzerinde görüşler ve konuşmalar oluyordu. Somut bir ilerleme yaşanmadı ve 1950 yılında iktidar değişti. T.C. Merkez Bankasında 200 milyon dolar değerindeki altın ve döviz rezervi (ki o yıllarda dünya çapında büyük bir rezerv düzeyi idi) savurganlıkla eritildi. Ulusal ekonomi çıkınazlara saplandı. Kamu yatırımlarında önem, öncelik, program diye bir şey kalmadı. O zamanın muhalefet partisi olan C.H.P., çok haklı olarak iktidarı plansız-programsız olmakla suçladı. Demokrat Parti iktidarı da "Plan, komünistlerde olur" diyerek bu eleştirilere güya cevap vermiş oldu.

Ulusal ekonomide kötüleşme devam ediyordu. Dış borçlar ödenemiyor ve gerekli dışalım yapılamıyordu. Türkiye dış kredi sağlayamıyordu. Uluslararası Para Fonu (I.M.F.) ve 1961 yılında Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (O.E.C.D.) olarak değişime uğrayan o zamanki Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (O.E.E.C.), bir ekonomik istikrar programı kabul ve icra etmesi koşulu ile Türkiye'nin dış borç ödemelerini erteletmeyi, alacaklı devletlere benimsettiler. 4 Mayıs 1958'de dış borçların ödenmesi 12 yıllık bir takvime bağlandı. 4 Ağustos 1958 günü de Türk parası % 322 oranında devalüe edildi ve bir istikrar programı yürürlüğe kondu.

Aradan kısa bir süre geçti. İç politika alanında olumsuz gelişmelerin yaşanması ve baskıların çok artması üzerine 27 Mayıs 1960 devrimi yapıldı.

27 Mayıs 1960'tan sonra çağdaşlık yolunda sayısız kural yürürlüğe kondu ve kurumlar meydana getirildi. Bu kuralardan biri, gelişmenin (kalkınmanın) plana bağlı olacağı idi. O kural doğrultusunda yaratılan kurum da Devlet Planlama Teşkilâtı (D.P.T.) oldu (1). 1960 yılı yazında D.P.T. Milli Birlik Komitesinin koyduğu bir kanunla kuruldu. Üst düzeydeki ilk plancılar, Sayın Şinasi Orel (Müsteşar), Sayın Necat Erder (Sosyal Planlama Dairesi Başkanı), Sayın Atilla Karaosmanoğlu (İktisadi Planlama Dairesi Başkanı), Sayın Osman Nuri Torun (Koordinasyon Dairesi Başkanı) idiler. Hollanda'da Prof. Dr. Jan Tinbergen D.P.T.'na danışmanlık yapmayı kabul etti. D.P.T. derhal çalışmalara başladı. İlk büyük güçlük istatistikler alanında ortaya çıktı. Türkiye Cumhuriyetinin birçok konuda ayrıntılı istatistikleri vardı; fakat plan yapmak için gerekli istatistikler ya yoktu, ya ayrıntıları yetersizdi ya da güvenle kullanılabilir olmaktan uzaktı. Özellikle, "milli hesaplar", "bölgelere göre ailelerin tüketim kalıpları", "gelir dağılımı" ve "tarımsal üretim" konularındaki istatistik bilgiler bu durumdaydı. Ne var ki, Milli Birlik Komitesi'nin. Hükümetin ve aydın kamuoyunun da beklemeye niyetleri yoktu. D.P.T..

(1) Bu yazının yazarına, 27 Mayıs 1960 devriminden sonra Milli Birlik Komitesinin İktisat Danışmanı olduğu sırada, yeni (bugünkü) Meclis Binasında yabancı uzmanların çalışmakta olduğu bildirildi. Yazar, yeni T.B.M.M.'ne gitti ve Bay Cooper adlı Kanada'lı uzman ile görüştü. İki uzmandan diğerrinin yurt dışında bilgi toplamakta olduğu ve Bay Cooper'ın Türkiye'de gelişme planlaması yapılması hususunda çalışmakta olduğu görüşmede anlaşıldı. Bay Cooper, rahmetli Menderes Hükümetinin ve özellikle Dışişleri Bakanı rahmetli Fatin Rüştü Zorlu'nun çağırısı üzerine Ankara'ya gelip planlama çalışmalarına başladıklarını ifade etti. Böylece, D.P. Hükümetinin isteyerek veya istemeyerek gelişme planlaması düşüncesine geldiği ortaya çıktı. Ne var ki, ortada tutulabilecek bir tanecik yol vardı. Yabancı uzmanlara, ulusal gelişme planlamasının Türk görevlileri ve uzmanları tarafından yapılacağı bildirildi. Özlük hakları ödendi ve ilişkileri kesildi. Bu olay, başlangıçta şiddetle karşı çıkmasına karşın, rahmetli Menderes Hükümetinin şu veya bu nedenlerden ötürü gelişme planlamasının gerekliliği sonucuna varmış olmasını göstermesi bakımından ilginçtir. Daha ilginç olan nokta, bu çalışmanın kamuoyundan ve basından gizli olarak yürütülmesidir.

eldeki bilgileri kabil olduğunca iyi değerlendirerek çalışmalarını sürdürdü. İkinci güçlük, strateji belgesi hazırlanırken belirdi. Büyüme hızının yüzde altıbuçuk, yedi veya yedibuçuk olması yolundaki inceleme ve tartışmalar uzun zaman aldı. Sonunda Atilla Karaosmanoğlu'nun "Biz yüzde yedi hedefini esas alalım. Ulaşabilirsek iyi. Ulaşamazsak da herhalde epey yakın bir sonuç alırız." demesi ile bu tartışma bitti. Strateji belgesi Hükümetçe kabul edildi. D.P.T.'nin ikinci ürünü, sadece 1962 yılı için bir "Planlı Döneme Geçiş Programı" oldu. O arada, 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" hazırlıkları hızla devam ediyordu; ancak, özellikle kamu kuruluşlarının D.P.T.'ye bilgi vermemek ve diğer biçimlerdeki direnişleri de güçleniyordu. Bu yazının yazarı, D.P.T. kurulduktan sonra, bir idari reformun öngörülmesine dair önerisini D.P.T. yöneticilerine iletmişti. Araştırması bir iki yıl alacak, gerçekleştirilmesi en az beş altı yıl sürecek ve büyük bir uğraş gerektirecek olan bu öneri, herhalde bu özellikleri taşıdığı için itibar görmedi. Ancak, belirttiğimiz gibi, bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının D.P.T.'na direnişleri artıyordu. Örneğin, D.P.T., Merkez Bankasından kliring hesaplarına dair bilgi istiyor, Merkez Bankası bu isteği telefonla Maliye Bakanlığına iletiyor, bakanlığın yöneticileri de "D.P.T.'na kesinlikle bilgi verilmeyecek." şeklindeki kararlarını Merkez Bankasına bildiriyorlardı. Durum, derece farkları olmakla beraber, hemen her bakanlıkta böyle idi. Direnişin nedenlerinden biri, bilgi verdikleri zaman kamu kurumlarındaki yanlışlıkların ve başarısızlıkların ortaya çıkacağı endişesi idi. Diğer bir neden de, istenilen bilgilerin o bakanlık veya kuruluş için ayrı bir çalışma gerektirmesi oluyordu. Bazı hallerde de, D.P.T.'nin istediği bilgilerin o zamana kadar hiç toplanmamış olduğu görülüyordu. Bakanlıkların ve kuruluşların bilgi vermemek konusundaki gerekçeleri ise, genellikle kendi görev ve kuruluş kanunları idi. Onların kanunları, bu işleri kendilerine görev olarak vermişti. Kendilerince görevlerini iyi biliyorlardı, ortak istemiyorlardı ve kimsenin kendilerine akıl vermesine gerek yoktu. D.P.T. bu durum karşısında "dostça ilişkiler" yolunu denedi; ancak, D.P.T. yöneticilerinin ve sınavla alınmış genç uzmanların devlet kadroları ile tanışıklıkları pek yoktu. D.P.T. bir yandan da ilgili bakanlık ve kuruluşlarla ortak toplantılar yaparak, bilgi ve sonuç almağa çalışıyordu. Bakanlıklar ve kuruluşlar ona da çare buldular. Toplantılara ya katılmadılar ya da yetkisiz temsilciler göndererek engellemeler yaptılar. Bu durum karşısında D.P.T., ister istemez bakanlıkların görevleri ve yetkileri üzerinde bir araştırma ya-

pılmasını Hükümete önermek yoluna gitti. Büyük devlet adamı rahmetli İsmet İnönü Başbakan olarak bu öneriyi beğendi ve bir Bakanlar Kurulu kararı ile araştırmanın başlatılmasını emretti. Kısaca M.E.H.T.A.P. adı ile anılan Merkezi Hükümet Teşkilâtı Araştırma Projesi böylece ortaya çıktı. D.P.T.'nin amacı ne olursa olsun, bu sınırlı bir "idari reform" projesi idi ve öyle sonuçlar verdi. Bu yazının yazarı, iller (taşra) teşkilâtını kapsamayan bir idari reform araştırmasının yarım olacağını belirtti ise de, o çalışmanın daha sonra yapılacağı ileri sürülerek konu kapatıldı. Prof. Dr. rahmetli Tahsin Bekir Balta'nın başkanlığında M. E.H.T.A.P. çalışmaları sürerken, bakanlıkların direnişleri de sürüyordu. Bir anımı sunmak isterim. O yıllarda kamu görevimle ilgili olarak bilgi sunmak üzere Bakanlar Kurulu toplantısına çağırılmıştım. D.P.T.'na direnişten doğan bir sorun Bakanlar Kuruluna kadar getirilmişti. Başbakan rahmetli İsmet İnönü, sayın bakanlarına dönüp, sağ elini yavaşça masaya vurarak "Beyler, plan yapıyoruz. Bunu anlayın artık, lütfen." demek gereğini duymuştu. O zamanki politika kadrolarının büyük bir kısmı, gelişme planlamasına akıl erdirememişti (2).

Uzun ve yoğun uğraşlardan sonra, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ortaya çıktı ve Hükümete sunuldu. D.P.T., Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Ekrem Alican'a bağlı bulunuyordu. Sayın Alican, plan tasarısını inceledi ve metnin çeşitli paragraflarına Arap harfleri ile "Malum zihniyet", "Maksat zaten belli" gibi notlar yazıp, D.P.T.'na plan tasarısını geri gönderdi. Sayın Alican'ın notları, plancıların solcu olduklarına dair düşüncelerini yansıtıyordu. Olayı, o zamanki D.P.T. Müsteşarı Sayın Osman Nuri Torun bu yazının yazarına şöyle anlattı: "Planlamada en yaşlı benim. Ben bile Arap harflerini bilmem. Başbakanlıktan bir görevli bulduk, notları okuttuk ve Devlet Sayın Bakanının bizler hakkındaki düşüncelerini öğrendik." Ortaya çıkan bu durum, D.P.T. üst teknokratları için bir karar gerektiriyordu. Karar verildi. D.P.T. Müsteşarı Sayın O.N.Torun, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Sayın Atillâ Karaosmanoğlu, Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Sayın Necat Erder ve Koordinasyon Dairesi Başkanı Sayın Ayhan Çilingiroğlu görevlerinden istifa ettiler. Kendileri ile birlikte istifa etmek isteyen diğer plancıları da engellediler. Başbakan rahmetli İnönü, plancıları istifadan vazgeçirmek için uğraş verdi; fakat Sayın Ekrem Alican tavrını değiştirmedii. Planlılar ayrıldılar. Hazine Genel Müdürü Sayın Ziya Müezzinoğlu D.P.T. Müsteşarlığına geldi.

(2) O zamanki siyasetçilerin küçük bir bölümü, 1. planın ekonomik, sosyal, bilimsel ve teknik yönleri ile ilgilenmişlerdir .

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı T.B.M.M.'ne sunuldu. İşte o zaman başka bilinmeyenler de ortaya çıktı. Parlatentonun bazı üyeleri % 7 iktisadi büyüme hızını hiç beğenmediler ve bu oranın % 100 olmasını istediler. Birçok üye, plandaki nüfus kontrolü düşüncesine verip veristirdiler. Diğer bazı üyeler, Keban barajının planda açıkça anılmayışını eleştirdiler. Başkaca ele gelir eleştiri veya öneri pek olmadı. Genel olarak, Parlamento üyelerinin en büyük merakı, seçildikleri illere yapılacak kamu yatırımlarını, diğer iller aleyhine büyütmekti. Bu amaçla, ısrarlı bir biçimde liste istiyorlardı. Oysa böyle bir liste yoktu. Plan olayının sevindirici tarafı, ulusumuzun gelişme planlaması konusundaki acemiliğine karşın aydın kamuoyunun, işçi sendikalarının, özel kesimin ve meslek kuruluşlarını birinci plana duydukları ilgi oldu.

Plan yürürlüğe girdi. Pek çoğu kamu yönetiminden kaynaklanan aksamalara, gecikmelere, sapmalara, hatta oyalamalara karşın 1. plan başarılı oldu ve % 6,7 düzeyinde bir büyüme hızı gerçekleştirildi. Sanayileşme hızlandı. Eğitim ve sağlık hizmetleri gelişti. Tarımda özlenen kadar olmasa bile, verim artışları sağlandı. Birinci aşama böyle bitti.

İkinci plan tasarısı, daha sağlıklı istatistiklere dayanması, stok değişmelerini ve benzeri iyileşmeleri içermesi, ilk planın deneyimlerini değerlendirmesi gibi öğelerden ötürü plan tekniği bakımından daha ileri bir çalışma oldu; fakat hedef seçimi, gerçekçilik, ilke, anlam, kural ve yöntem olarak 1. planın gerisinde kaldı. Bu açıdan daha sonra yapılan bütün planların 1. plana göre geri kalmaları olmuştur. Biz gene 2. plana dönelim. 2. plan hazırlandıktan sonra D.P.T. Müsteşarlığına atanan Sayın Turgut Özal'ın isteği, özel kesimin, özellikle büyük ticaret ve sanayi kesiminin gelişmesi ve güçlenmesi idi. Bu amaçla 2. Beş Yıllık Planın Uygulanması başlıklı bir kanun tasarısı hazırlattı. Tasarı kimsecikler görmeden Başbakanlığa ve oradan da doğrudan T.B.M.M.'ne sunuldu. Maliye Bakanlığının, diğer bakanlıklarının, hatta D.P.T.'nin birçok yöneticileri, böyle bir tasarının varlığını ancak T.B.M.M. Bütçe ve Plan Komisyonuna çağırılıp komisyona gittikleri zaman öğrendiler. Tasarıda neler yoktu ki? Özel firmalara Devlet Hazinesinden bağış, Devlet Hazinesinden düşük faizli kredi, vergi azaltma, daha neler neler? Dönemin bir Hazine Genel Müdürü, tasarıyı savunmakla görevli olan Maliye Bakanı rahmetli Cihad Bilgehan'a "Sayın Bakan bunlar kabil değildir" dedi ve Komisyon Müdürünün çalışma odasında acele olarak hazırladığı notu Sayın Bakana sundu. T.B.M.M. Bütçe ve Plan Komisyonu oturumu açıldı. D.P.T. Müsteşarı Sayın Turgut Özal çok kısa bir açıklama yaptı. C.H.P. adına Dr. Sayın Kemal Demir, tasarının getireceği sakıncaları tane tane ve çok açık bir biçimde ortaya koydu. Ondan sonra Türkiye İşçi Partisi adı-

na Prof. Dr. Sayın Sadun Aren, tasarının Türk diline, Anayasa'ya, kamu yararına ve iktisadi büyüme amaçlarına aykırı yönlerini pek inandırıcı olarak açıkladı. Bu iki açıklama, Hazine Genel Müdürünün verdiği nottaki uyarılarla tamamen paraleldi ve Maliye Sayın Bakanı rahmetli Cihad Bilgehan, muhalefet partileri sözcülerinin konuşmaları yapılırken önündeki nota "aynıdır" anlamına gelen çarpı işaretleri koyuyordu. Aslında, bu noktada şaşılacak bir durum yoktu; çünkü tasarımı inceleyenler, tasarımı ancak maddelerin yazılış sırasına göre görüşlerini sıralayabilmişlerdi. A.P.'li parlamenterler, muhalefetin eleştirileri karşısında sarsıldılar ve sorular sormaya başladılar. A.P. saflarından soru, eleştiri ve öneriler çoğaldı. Bu durum karşısında rahmetli Cihad Bilgehan Maliye Bakanı olarak Sayın Demirel'e sordu. Başbakan Sayın Demirel "Tasarımı geri alamayız. En iyisi alt komisyona havale ettirelim" şeklinde oldu. Tasarı alt komisyona gönderildi. Alt komisyonda doğal olarak muhalefet partilerinin parlamento üyeleri de yer aldı. T.B.M.M., aydın kamuoyunun, basın, işçi sendikalarının ve Devletteki teknokrasinin katları ile tasarımı epeyce iyileştirdi, vurgun vurma yollarını azalttı. 933 sayılı kanun adı ile ün kazanan ve "özel kesime teşvik" olayını yasalaştıran kanun budur (3). 933 sayılı kanunun kamu yararına aykırı hükümleri C.H.P.'nin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesince iptal edildi. O zaman da, özel firmaların teşvik adı altında bolca çıkarlar sağlayabilmeleri uygulaması çok daraldı. 2. plan da, % 7'lik iktisadi büyüme hedefine yaklaşık olarak ulaştı.

3. plan teknik açıdan daha iyi hazırlandı. İstatistikler daha iyileştirilmişti. Bilgi çoğalmıştı. Çok ayrıntılı bir "Strateji Belgesi" hazırlandı ve D.P.T. Müsteşarı, devlet adamı rahmetli Memduh Aytür'ün isteği üzerine, bu belgeye "Yeni Strateji" denildi. Ayrıntılı 3. plan 1973 yılında yürürlüğe girdi ve uygulama açısından ilk yıllarda hayli başarılı oldu. 1975 ve sonrasında, 1973 yıl sonu ortaya çıkan I. petrol şoku, plan önceliklerini bozdu, dış ödeme güçlüklerine yol açtı. 1975-1977 dönemi, petrol şokuna karşı politika arayışları yerine yakınlıklarla geçti. Ödemeler dengesindeki kötüleşme devam ettikçe, kıtlık, pahalılık, karaborsa, vurgun da hızla arttı. Öte yandan terör de tırmanıyordu. 1978 başında C.H.P., pek sağlıklı olmayan bir biçimde iktidara geldi, ancak durum değişmedi. 4. plan, zaman yetmezliği ve C.H.P.'nin siyasal tercihlerini plana yansıtabilmesi gibi düşüncelerle bir yıl ertelendi. 1978 yılı plansız geçti. 1979 yılında, sosyal demokrat düşünce ağırlıklı, özlem dolu ve ayrıntıları somut sayılamayacak

(3) Daha önce, 1927 yılında da bir "Teşvik-i Sanayi Kanunu" çıkarılmış; fakat ekonomik, sosyal ve teknik koşulları ülke çapında hazır olmadığı için işlerlik kazanmamıştı.

bir gelişme planı yürürlüğe girdi. 4. plan C.H.P.'nin iktidarında ancak on ay kadar uygulanabildi. 1979 yılı ara seçimlerinde iktidardaki C.H.P.'nin seçimi kaybetmesi sonucunda bu partinin iktidardan ayrılması gerekecekti. A.P., C.H.P.'nin desteği ile azınlık hükümetini kurdu. 1979 yılı sonlarında kurulan A.P. azınlık hükümetinin Başkanı Sayın Demirel, Sayın Turgut Özal'ı başbakanlık müsteşarlığına ve D.P.T. müsteşar vekilliğine atadı. 1979 Aralık ayından sonra Sayın Demirel, ekonomik tüm konularda bakanların değil, Sayın Turgut Özal'ın tam yetkili olduğunu Bakanlar Kurulu'na apaçık belirtmişti. 24 Ocak 1980 kararları, Bakanlar Kurulunca böyle bir ortamda kabul olunup yürürlüğe konuldu. Ulusal ekonomi görünüşte "liberal" oldu; ancak plan ve plancılık bir yana bırakıldıktan başka, üretim, verimlilik, maliyet, ulusal ekonomik kârlılık, G.S.M.H. ya katkı, ödemeler dengesi ve istihdam etkileri, teknoloji transferi ve benzeri düşünceler unutuldu. Böylece, "liberalleşme" bayrağı altında bir açık pazar dönemine geçildi. Her ekonomik konu, olurluna bırakıldı; ancak 12.9.1980 darbesinden sonra ücretler, tarımsal destek fiyatları ve emekli aylıkları aşağıya doğru bastırıldı. Durum, bugüne değin değişmedi. 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye'de planlama çalışmalarının siyasi açıdan resmen sona ermesini simgeledi.

5. planın 1983 yılında kabul edilip 1984 de yürürlüğe girmesi gerekiyordu. 1983 seçimleri yapıp sonuç ortaya çıkınca, bundan vazgeçildi ve ANAP'a kendi planını hazırlamak fırsatı tanındı. Oysa, bu lüzumsuzdu; çünkü ANAP gelişme planlamasını pek ciddi tutmuyordu. Anayasa, öyle enrettiği için 1984 yılında 5. plan hazırlandı. Böylelikle, pahalı bir formalite yerine getirildi.

Şimdi biraz da konunun teknik yönleri üzerinde duralım.

İstatistik ve kamu kuruluşlarında bilgi yetersizliğine rağmen, 1. plan gerçekçilik ve özellikle tutarlılık açısından özetle teknik açıdan en iyi plan oldu. Sonraki planlarda, stok değişimleri, daha ayrıntılı istatistiklerden yararlanma gibi iyileşmeler kaydedildi; fakat gerçekçilik ve tutarlılık azaldı. Teknik gerilemeler de oldu. Örneğin, girdi çıktı tabloları yenilenmedi. 2. plan'dan itibaren, büyüme modellerinin nihai çözümleri ya yapılmadı ya da açıklanmadı. 1. ve 3. planlar, bu noksan uygulamanın istisnaları oldu. 1. plan döneminde 40 kişiden ibaret olan D.P.T. kadrosu 2. plan döneminde hızla 450 kişiye yükseldi. D.P.T.'na atanarlarda uzmanlık, bilgi ve deneyim birikimi yerine daha başka nitelikler ağır basar oldu. 1960 yılında da yanlışlık yapılmadı değil. "Bürokratlaşmamış olsunlar" denilerek, fakültelerinden yeni mezun olmuş bir dizi genç kız ve erkek, sınavlar sonucu uzman yardımcısı ünvanı ile D.P.T.'na alındılar. Oysa, bir plan hazırla-

nırken kendi konularında herşeyi iyi bilen uzmanlar gerekirdi. 1. plan çalışmalarında bu yanlışlık pek hissedilmedi; çünkü ilk plancılar, gerçekten bilgili, deneyimli ve uzman kişileri, siyasi görüş gibi düşüncelere hiç değer vermeksizin plancı olarak çalıştırabildiler. Sayın Süleyman Demirel'in ve sağ siyasal eğilimleri bilinen fakat teknokrat olan, uzman olan kişilerin D.P.T.'na danışman kapasitesinde katkıları sağlanabildi. Uygur ilişkilerle, uygar bir plan yapılabildi. 1. planı ortaya koyanlar, "genel tahlillerle yetinmediklerini, çeşitli faaliyet alanlarında bugünkü durum, ilerideki gelişme imkanları ve bu alanlarda işgörenlerin, tasavvurlarının ayrı ayrı incelendiğini" belirttikten sonra. "... kamu kuruluşlarındaki uzmanlar yanında, özel kesimdeki uzmanlardan da faydalandığımızı" kaydederek ve haklı olarak, "Kalkınma Planı Türk idaresinin toplu çabasının bir ürünü ve ortak eseridir" diyebildiler. 2. plan hazırlanırken, genç ve deneyimleri sınırlı D.P.T. uzmanları ve yardımcıları ağırlıklarını hissettirdiler. Ne de olsa plan tasarısı onların kaleminden çıkmıştı. Strateji belgesini ve plan tasarısını görüşmek üzere toplanan Yüksek Planlama Kurulunda yeni Başbakan Sayın Demirel sordu: "Bu planda Boğaz Köprüsü ve T.V. var mı?" D.P.T. temsilcileri olmadığını söylediler. Başbakan Sayın Demirel "Var, beyler." diyerek yanıtı yanıt verdi. D.P.T. temsilcileri de "Peki. Var." dediler ve böylece yanıt yanıt yanıt ortaya çıktı. Gene böylelikle, bürokrasinin bir tutucu yönü -Türk bürokrasi ve teknokrasininin sayısız atılımları da unutulmaksızın- aşıldı. Çok da iyi oldu. Ne var ki, siyasal tercih burada kalmadı. D.P.T. Müsteşarı, devlet adamı rahmetli Memduh Aytür'ün sözleşmesi yenilenmedi ve yerine Sayın Turgut Özal atandı. Sayın Özal, gelişme planlamasında uzman olmayan kişilerle D.P.T. kadrosunu on katına çıkardı ve bu ekip temel uğraş olarak plancılık yerine yerli ve yabancı yatırımları "teşvik" etmeyi asıl görev saydı. Sayın Özal'dan sonra D.P.T. Müsteşarlığına, rahmetli Erim Hükümetinde bakanlık görevi kabul etmeyen rahmetli Memduh Aytür 1971 yılında tekrar atandı. Onun yönetimi altında D.P.T. yeniden plancılık işlevine döndü. Sanayileşme hızlandı. 1976 yılından itibaren ödemeler dengesinden kaynaklanan ekonomik güçlükler çoğaldı ve yayıldı. D.P.T. ve plancılık siyasal gücün gözünde önem yitirmeye başladı. Planlama işlevinin etkisi azaldı; fakat D.P.T. Müsteşarı Sayın Cantürk'ün dirayeti sonucunda plan örgütü kaliteli insangücünü büyük ölçüde koruyabildi. Ne var ki, ekonomik güçlükler çoğaldıkça D.P.T., daha çok gündelik icra işlerine sokuldu. Örneğin, Pülümür Belediyesi bir çöp kamyonu satınalacak olsa D.P.T.'nin yazılı izni aranır oldu. D.P.T., bu işlerin plancılıkla ilgisi olmadığını ileri sürmedi, her icra görevini severek üstlendi. Bu durum, 4. plan döneminde de devam etti. 5. planın, Anayasa emri olduğu için yapıldığına

değınmiştık. Bu planın dayanmış olması gereken Özel İhtisas Komisyonları raporları, büyüme modeli, tutarlılık testleri, ekonomik sektör tahlilleri ve benzeri çalışmalar -eğer varsa-açıklanmamıştır. Şimdilerde D.P.T. dışsatımları yönetmek dahil plancılıkla hiçbir ilgisi olmayan konularda icra görevi yüklenmiş durumdadır.

Planlama, bilgi birikimi, uzmanlık, dünya görüşü, yaratıcı düşünce, tenkitçi düşünce, uzak görüşlülük, hayal gücü ile de beslenen gerçekçilik ve devlet adanlığı gerektiren heyecan verici bir işlevidir. Başka bir gerekli nitelik, demokratlıktır. Demokratik planlama yapamayanlar ancak bürokratik planlama yapabilirler. 1., 3. ve 4. planlar bir ölçüde demokratik planlar olmuşlardır. Diğer planların belirgin özelliği, bürokratik plan oluşlarıdır. Türkiyemizde demokratik ve iyi planların yapılabilmesi için herhalde uzun yıllar geçecektir.

İyi planlar için, plan-proje ilişkisine bakmak gerekir. Bu ikili etkileşimdir. İyi projelerden iyi planlar, iyi planlardan da iyi projeler çıkar. Ülkemizde iyi projelerin azlığı, iyi planların yapılmasını olumsuz etkilemiş ve yusuvarlak sözlerle dolu planlar da yeterli sayıda iyi projelerin doğmasına engel olmuştur. Demek ki, gelişme planlaması olayına yalnız plancılık açısından değil, kamu ve özel kesimler proje yaratıcıları açısından da bakmak lâzım. Türkiyemizde bir türlü anlaşılamayan bu çok önemli konuyu buracığa-kaydedelim.

Planlamacılığın bir de diploması yönü vardır. İyi plancı, planı yapmak yerine yaptırır ve başta kamu yönetimi olmak üzere topluma mal eder. 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Fransız plan örgütü, (Commissariat General au Plan) bu diplomasinin en iyi örneklerinden biridir. Bu örgüt, 41 kişilik kadrosu ile çalışmış, örneğın Fransa Elektrik Kurumu'na gitmiş, elindeki bilgileri aktarmış, düşüncelerini dile getirmiş ve elektrik enerjisi konusunda plan önerisi hazırlama işını o kuruma bırakmıştır. Kurum, kendi tasarısını hazırlamış ve planlama örgütüne vermiştir. Plancı, diğer kesimlerle tutarlılık sağlamak üzere ve kaynakları göz önüne alarak değişiklikler yapmış ve gelişme planını meydana getirmiştir. Ancak, işın özü aynıdır. "Electricité de France" kendi önerilerini, kendi amaçlarını, kendi planını icra ettiği inancı içinde çalışmıştır. Plancılık diplomasisi budur. Hüner, planı emekçilere, çiftçilere, özel kesime, kamu yönetiminde de benimsetebilmektir. Türkiye, 1. plan dışında bu konuda başarılı olmamıştır. D.P.T.'nin "bürokratlaşmamış" kadrolarının büyük bir bölümü hızla bürokratlaşmış, gelişme planlarında ve yıllık programlarda bolca görülen kaypak ve belirginlikten uzak ifadelere yaslanmayı iş saymış, D.P.T.'nin adındaki "Başbakanlık" ünvanını abartarak tüm kamu yönetiminin üstünde bir kuruluş olduğu izlenimini uyandırmak için sürekli uğraş vermiştir. Vermiştir de ne olmuştur? Başta kamu yönetimi olmak

üzere, toplum kendi doğruları yönünde davranmış ve gelişme planlamasına duyulması gereken saygı azalmıştır. Şimdi son tahlile gelelim. Gelişme planlaması açısından teoride ve tüm ülkelerde geçerli bir kural vardır. Herhangi bir ülkede siyasal güç, planlama gereğine gerçekten inanıyor mu? Eğer inanmıyorsa, toplumun gelişme planları olmaksızın yönetilmesi daha sağlıklı bir yöntemdir. Siyasal güç, kendisinin inanmadığı bir gelişme planlamasını ilân ettiğinde, kamu yönetimini, özel kesimin yatırım-üretim kararlarını özetle bir bütün olarak yanıtacak demektir. Bunlar, kişisel düşünceler değildir. Kara kaplı kitaplar, dünya ülkelerindeki deneyimlerin sonucu olarak böyle yazar. Herşeyi bildiklerine inananlar başka türlü düşünebilirler; fakat gerçek böyledir, yani Hükümet gelişme planlamasına inanmıyorsa plansızlık daha iyidir. Uzun yıllardır bu inançsızlık sürdüğüne göre, gene sakıncalı yolda yürüyoruz demektir.